

Yerel Çeşit Nedir?

Çiftçilerin süregelen yetiştiricilik dönemleri boyunca beğenileri doğrultusunda seleksiyonla ıslah ettikleri ve buldukları yöreye uyum sağlamış olan bir kültür bitkisine ait çeşitler, yerel çeşit ya da köy çeşidi olarak adlandırılır. Yerel çeşitler; çoğunlukla kalite özellikleri yüksek, bölgeye adapte olmuş bireylerin seçilmesi ve birbirini izleyen nesillerde seleksiyona devam edilip, seçilen bireylerle yetiştiriciliğin sürdürülmesiyle ve doğal seleksiyonun etkisi ile ortaya çıkmıştır.

Islah programlarının önemli germplasmını oluşturan ve yüksek varyasyon içeren yerel çeşitler, bitki genetik kaynakları koleksiyonlarında önemli bir yer tutmaktadır ve hastalık ve zararlılara karşı dayanıklılık ile yüksek kalite özelliğine sahip olmaları yönünden son derece önemlidirler. Yerel çeşitlerin, yetiştirildikleri farklı ekolojilere adaptasyon yetenekleri yüksektir. Bu nedenle, ait oldukları türün evrim potansiyelinin baskı faktörlerine karşı korunması sağlanmalıdır.

Yerel çeşitlerin değerlendirilmesi, doğrudan bu çeşitlerin yetiştiriciliğinin ve tüketiminin teşvik edilmesi ya da dolaylı olarak bu çeşitlerin yeni çeşitler geliştirmek üzere yürütülen ıslah çalışmalarında kullanılması yoluyla gerçekleştirilebilir. Yerel çeşitler içerdikleri zengin genetik çeşitlilik ile son yıllarda hızla ilerleyen biyoteknolojik imkanlar kullanılarak üstün nitelikli çeşitlerin geliştirilmesi için gerekli ham madde niteliğindedir.

Yerel Çeşitlerdeki Genetik Çeşitliliği Etkileyen Faktörler

Yetiştirilen bir yerel çeşitte varolan genetik çeşitliliği etkileyen faktörler üç grupta toplanabilir;

Populasyon yapısı ve ıslah sistemleri: Mutasyon, gen akışı, göç, populasyon büyüklüğü, izolasyon, genetik kayma vb.

Çevresel kaynaklı doğal seleksiyon: İklim, toprak, topografya, hastalıklara dayanıklılık ya da tolerans konusunda rekabeti ortaya çıkaran biyotik faktörler, sulama, gübreleme, hasat, depolama vb.

İnsan kaynaklı seleksiyon ve yönetim: Bitki büyüklüğü, tohum rengi, erkencilik, çiçek yoğunluğu, tat, hastalıklara dayanıklılık vb.

Yerel Çeşitler ve Ekolojik Organik Tarım

Yerel çeşitler genellikle geleneksel tarım sistemleri kullanılarak yetiştirildiği için bu çeşitlere yönelmek organik (ekolojik=biyolojik) tarımla bağdaşmaktadır. Bu nedenle yerel çeşitlerimizin geliştirilmesi ve organik tarımda bu çeşitlerin kullanılması ile ilgili programların desteklenmesi hem bu çeşitlerin hem de geleneksel tarım sistemlerinin korunmasına yardımcı olacaktır. Böylece, çevre kirliliğinin azalması ile diğer doğal kaynaklarımız da güvence altına alınacaktır.

Yerel Çeşitlerin Muhafazası

Son yıllarda yerel çeşitleri yetiştiren, böylece bu çeşitlerdeki zengin genetik çeşitliliğin devamını sağlayan küçük çiftçiler modern çeşitlerle yetiştiriciliğe yönelmişlerdir. Bunun yanı sıra, artan nüfus, yoksulluk, toprak bozulmaları, çevresel değişiklikler gibi faktörler de kültür bitkilerine ait genetik kaynaklarda erozyona yol açmıştır. Bu nedenle, yerel çeşitlerimizin tohum ve arazi gen bankalarında *ex situ* yani, kendi yetiştikleri ortam dışında yada *in situ* yani, çiftçi şartlarında muhafaza edilmesi gerekir.

Ex situ muhafaza

Son yirmi-otuz yılda bitki genetik kaynaklarındaki erozyonun önüne geçmek ve mevcut çeşitliliği muhafaza etmek üzere pek çok ülkede gen bankaları kurulmuştur. Tohum gen bankalarında yerel çeşitlere ait tohum örnekleri, içerdikleri nem azaltılarak soğuk odalarda saklanmaktadır. Doku ya da hücrelerin yapay ortamlarda, DNA ve polenlerin sıvı nitrojen içinde muhafazası da *ex situ* muhafaza içinde ele alınmaktadır. Ülkemizdeki tek ulusal nitelikli gen bankası olan Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü (ETAE) Tohum Gen Bankası'nda diğer bitki genetik kaynaklarımızın yanı sıra birçok kültür bitkisine ait yerel çeşidimiz de *ex situ* muhafaza edilmektedir. Bu amaçla ETAE, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri başta olmak üzere diğer kuruluşlar ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Ayrıca, yerel meyve ve bağ genetik kaynaklarımız, tür bazında belirlenmiş farklı araştırma enstitülerinin arazi gen bankalarında (koleksiyon bahçelerinde) korunmaktadır. Tohum gen bankaları genetik çeşitlilikteki kaybı önlemek amacıyla etkin olarak kullanılmakla birlikte bitkilerin kendi yetiştikleri ortamda varolan dinamik evrim sürecine sahip değildir. Oysa yerel çeşidin yetiştirildiği ortamda söz konusu olan, çiftçinin seleksiyon konusundaki bilgisi, uyguladığı geleneksel yöntemler, kültürel

işlemler, elde edilen tohumları yeniden kullanması gibi faktörler genetik çeşitliliğe ve yerel çeşitteki evrime katkıda bulunmaktadır.

In situ muhafaza

Yukarıda belirtilen nedenlerle son yıllarda yerel çeşitlerimizin *in situ* yani çiftçi şartlarında, kendi yetiştikleri ortamlardaki ekosistem içerisinde muhafazası kavramı geliştirilmiştir.

Yerel çeşitlerimizin *in situ* muhafazasının sahip olduğu avantajlar; (1) Yetiştirilen ürünle çevre arasında varolan interaksiyon sonucu doğal evrim ve adaptasyon süreçlerinin muhafaza edilebilmesi; (2) Kıt kaynakları kullanan çiftçilere ekonomik yarar ve geçim kaynağı sağlanması; (3) Çiftçilerimizin, kullandıkları genetik kaynakları sürdürürebilmeleri ve kontrol edebilmeleri, bu kaynaklara istedikleri zaman erişebilmeleri; (4) Üreticilerimizin ulusal bitki genetik kaynaklarımızın muhafazası çalışmalarına entegre olmasının sağlanmasıdır. ETAE liderliğinde yürütülen bir projeye pilot yöre olarak seçilen Kuzey Batı Anadolu Geçit Bölgesinde yetiştiriciliği yapılan, öncelikli olarak kaplıca buğdayları, fasulye, nohut ve mercimek yerel çeşitlerinin çiftçi şartlarında muhafaza imkanları üzerinde çalışılmaktadır. Bu projenin ülkemizin başka bölgelerindeki değişik kültür bitkilerinin yerinde muhafazası çalışmaları için model oluşturulması amaçlanmıştır.

Yerel Çeşitlerin Yokolma Tehlikesine Karşı Alınması Gereken Önlemler

Yerel çeşitlerimizin korunması, bu çeşitlerin yetiştirilmesinin sürekliliği ile ilişkilidir. Oysa, bitki genetik kaynaklarımız içinde büyük öneme sahip yerel çeşitlerimiz, özellikle geleneksel olarak üretimi yapılanlar, azalma, yok olma ya da artık çiftçilerimiz tarafından tercih edilmeme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunda en büyük etkenler yerel çeşitlerimizin modern çeşitlerle yer değiştirmesi, geleneksel olarak yetiştirilen bazı yerel çeşitlerimizin ekiminden vazgeçilerek başka ürünlere yönelme gereksinimi ve modern tarım sistemlerinin kullanılmasıdır.

Yerel çeşitlerimizin yok olma tehlikesine karşı yapılması gerekenler: (1) Survey, envanter, toplama ve karakterizasyon çalışmalarıyla desteklenip yerel çeşitlerin *ex situ* muhafazasının sürdürülmesi; (2) Çiftçi şartlarında muhafazaya yönelik agromorfolojik, sosyoekonomik ve ekocoğrafik surveylere dayalı çalışmaların, özellikle anavatani yada genetik çeşitlilik merkezi ülkemiz olan birçok buğdaygöl ve baklagil türlerinde ve yerel çeşit yetiştiriciliğinin önemli olduğu alanlarda sürdürülmesi; (3) Çiftçinin tercih ettiği özellikler dikkate alınarak yerel çeşitlerin yeni çeşit geliştirmede katılımcı bitki ıslahı çerçevesinde aktif olarak kullanılması; (4) Yerel çeşitlerin yetiştirilmesi ile modern çeşitlere yönelmenin dengelenmesi yönünde geliştirilecek politikalar uygulanması; (5) Resmi ve özel kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve işbirliğiyle yerel çeşit yetiştiriciliğinin ve tüketiminin özendirilerek bu konuda kamuoyu yaratılması.

Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
PK 9 Menemen 35661 İZMİR
Tel: (0232) 846 13 31 (5 hat)
Faks: (0232) 846 11 07
E-mail: etae@etae.gov.tr
Web sayfası: www.etae.gov.tr

© ETAE Matbaası 2013 (Güncellenmiş 3. basım)

T.C.
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
TARIMSAL ARAŞTIRMALAR VE
POLİTİKALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

EGE TARIMSAL ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEKNİK BROŞÜR

No: 3

**YEREL ÇEŞİTLERİN
ÖNEMİ VE KORUNMASI**

Uzm. Abdullah İNAL